

Siketkultúra és nyelvi identitás többgenerációs partiumi magyar siket családokban

A tanulmány a nyelvhasználatot és az identitásmintákat tárgyalja a Romániában élő siket partnerek által létrehozott többgenerációs családokban, ahol legalább az egyik házastárs a magyar kisebbséghez tartozik. A kutatás az etnikailag homogén (magyar) vagy heterogén (magyar-román) siket családok nyelvhasználatát és nemzedékek közötti identitásközvetítésének folyamatát vizsgálta. Módszertanilag többgenerációs siket-családi esettanulmányokon alapul. A szükséges információkat a kiválasztott siket családtagokkal készített életútinterjúk során gyűjtöttük össze. A kutatási eredmények azt mutatják, hogy azokban a többgenerációs siket családokban, ahol etnikai kisebbséghez és etnikai többséghez tartozó, halló és siket családtagok egyaránt jelen vannak, összetett, sokrétű nyelvi kommunikációs modellek érvényesülhetnek, amelyek a családon belüli identitásfejlesztés és identitásátadás sajátos multikulturális módjait részesítik előnyben. Ugyanakkor megfigelhető egyfajta sajátos nyelvi és kulturális gazdagodás, kulturális-nyelvi egyensúlyra való törekvés, amely a siket kisebbségi családok sajátos kommunikációs és kulturális helyzetéből adódó természetes nyitottságból és rugalmasságból fakad.

Kulcsszavak: többgenerációs siketcsaládok, nemzeti kisebbséghez tartozó siketek, családon belüli kommunikáció, identitásfejlesztés, generációkon átívelő identitásközvetítés

Deaf Culture and Linguistic Identification in Multi-generational Hungarian Families from Partium

This paper discusses language use and identity patterns in multi-generational families set up by deaf partners living in Romania, where at least one of the spouses belongs to the ethnic Hungarian minority. Language use and transmission of identity to children in ethnically homogenous (Hungarian) or heterogeneous (Hungarian-Romanian) families of deaf are explored. The research is based on multi-generational deaf family case studies. The necessary information has been collected by life-path interviews conducted with selected deaf family members. The research results denote that in multigenerational deaf families where ethnic minority and ethnic majority family members are present, with typical and atypical bearing, complex, multifaceted linguistic communication models might prevail, favouring specific multicultural modes of intra-familial identity development and transmission. At the same time, a kind of special linguistic and cultural enrichment, a striving for cultural-linguistic balance, can be observed, which stems from the natural openness and flexibility resulting from the special communication and cultural situation of deaf minority families.

Keywords: multi-generational deaf-families, ethnic minority deaf, intra-family communication, identity development, cross-generational identity transmission

Bevezetés

Szociológiai és antropológiai szempontból a siketség a fogyatékoság többi típusától eltérően nyelvi-kulturális közösségépítő tényezőként működik. A siket közösség felnőtt tagjai leggyakrabban a közösség más tagjaival alakítanak ki társas kapcsolatot. A siketek többségét erősebb kötelek kapcsolják más siketekhez, mint halló rokonaikhoz (Lucas et al. 2005). A közösségen belül házasodnak, azonosulnak a többi siket személy életvezetési és oktatási tapasztalataival.

A siket közösség nyelvi-kulturális közösség is, amelynek tagjai a jelnyelvet használják elsődleges kommunikációs eszközükként (Marschark et al., 2017; Higgins & Liberman, 2016). A jelnyelv korai használata szükséges a siket gyermekek szimbolikus inter-szubjektivitásának kialakításához, amely a nyelvelsajátítás alapja (Loots, Devisé és Jacquet, 2005). A siket kultúrában belül nagyon magas az endogám (siket közösségen belüli) házasságkötések aránya és igen erős a házasságok stabilitása (Arnos et al 2008).

A siketek több mint 90%-a halló családba születik (Schein, 1989), ilyen módon a siket kultúrában csak ritkán van esélye generációs folytonosságban megvalósulni. Az esetek tíz százalékában viszont a siket gyerekek siket szülők családjába születnek, ami többnyire kedvező korai szocializációs körülményeket eredményez számukra. Ezek a gyerekek „anyanyelvként” tanulják meg a jelnyelvet, és olyan jelnyelvi tudásszintet érnek el, ami általában nem tapasztalható a jelnyelvet későbbi életkorban elsajátító halló személyek esetében (Hattyár 2008:206). Számukra a jelnyelvhasználat a kifejezés természetes módja, hasonló szerepet tölt be, mint a hangos beszéd az orális nyelvben szocializálódott halló gyermekeknél.

A siketszülők siket gyermekei nagy eséllyel teljes mértékben integrálódnak családjukba, meghitt kommunikációs környezet alakul ki köztük és szüleik között, ezért érzelmileg sokkal nyitottabbá válnak, mint halló családba született társaik, ami iskolai előmenetelükben is tükröződik (Denmark 1999:30). Ők azok, akik már kora gyermekkoruktól kezdve nagy valószínűséggel kapcsolatba kerülnek más siket gyermekekkel és felnőttekkel, és akiknek az egész gyermekkori fejlődése megértő, bizalomteljes közösségi légkörben valósul meg. Különösen érvényesek e jellemzők a többgenerációs siket családban felnövő személyekre. Az Amerikai Egyesült Államok siket közösségeiben a többgenerációs siket családi származási háttér (ami statisztikailag viszonylag ritkán fordul elő) a siketek büszkeségének forrása, a Gallaudet Egyetemen nevelkedett „siket elit” számos tagja ilyen családból származik (Sacks 2009: 122).

A siketkultúrában személyek és családok identitása sem nélkülözheti az egyéb kulturális elemeket, köztük az etnikai-nemzeti közösséghez való tartozás megélését. A nagyobb társadalomhoz hasonlóan a siket közösség belső szerkezete sem homogén; tagjai eltérő háttérrel, családi nyelvvél és kulturális hovatartozás-

sal rendelkeznek (Leigh & Crowe, 2015). Bár a siket közösségeken belüli belső sokszínűség tényét több szerző is elismeri (Delgado, 1984; Humphries, 1993; Lane, 1995), sokkal kevesebb elemzés készült arról, hogy a házastársak etnikai hovatartozása milyen hatással van a családon belüli nyelvi kommunikációra, különös tekintettel arra, hogyan alakul identitásuk és miként valósul meg a nemzedékeken átívelő identitásközvetítés a többgenerációs siket családokon belül.

A kutatás módszertana

Jelen kutatásunk során, amelyet a nagyváradi magyar siket közösségben végeztünk, többgenerációs siket családi háttérrel rendelkező magyar siketek esetében vizsgáltuk a nyelvi szocializáció és a családi szintű identitásfejlődés közötti kapcsolatot, a következő fő kérdésekre keresve a választ:

1. Mi a szerepe a jelnyelvi kulturális identitásnak, az etnikai-nemzeti identitásnak és a köztük kialakuló kölcsönhatásoknak az etnikai-nemzeti kisebbséghez tartozó siket fiatalok családalapításában?

2. Hogyan zajlik a kommunikáció a siket partnerek által létrehozott etnikailag homogén (magyar) és etnikailag heterogén (magyar-román) családokban? Mi a szerepe és súlya a román és magyar jelnyelv, valamint a román és magyar szóbeli használatának a házastársak közötti kommunikációban?

3. Hogyan közvetítődik a családon belül nyelvi és etnikai-nemzeti identitás a következő generáció számára? Milyen etnikai-nemzeti hovatartozáshoz kötődő kulturális örökséget kapnak a szóbeli nyelv és/vagy jelnyelv siketkultúrával kombinált öröksége mellett az etnikailag homogén (magyar) és etnikailag heterogén (magyar-román) családokban nevelkedett gyerekek?

Kutatási stratégiánk tervezése abból a módszertani feltevésekből indult ki, hogy a társadalmi kirekesztés és befogadás folyamatai, valamint az identitásformálás és identitásváltozás folyamatai végigkísérik az egyének egész életútját. Éppen ezért minden elemzésnek tartalmaznia kell az egyén életútjának minden fontos szakaszát és társadalmi helyzetét (Kohli 2007). Egy előzetes vizsgálat (a kérdőív tesztelése, előzetes interjúk és kezdeti résztvevői megfigyelés) alapján a jelenlegi kutatás céljaira a következő főbb életút szakaszokat határoztuk meg:

A. Korai gyermekkori szocializáció, nyelv és identitás a korai életszakaszban: az identitás átörökítését befolyásoló tényezők a származási családon belül; családon belüli kommunikáció; családi szocializáció és korai fejlesztés;

B. Iskolai szocializáció, nyelv és identitás: az iskolaválasztás meghatározói; iskolai kultúra, nyelv és kommunikáció; iskolai nyelv és etnikai identitás;

C. Családalapítás, nyelv és identitás az alapított családon belül: hivatásválasztás, otthonteremtés és a siket közösség; a kiválasztott házastárs nyelvi és kulturális identitása; az identitás megtapasztalása és átadása a családon belül;

A kutatásunk során használt módszer az életút-kutatáson alapuló *családi esettanulmány* volt. A Nagyváradai Siketek Egyesületénél található adatbázisban, amely összesen 587 személy adatait tartalmazta, 89 magyar nemzetiségű siket egyént azonosítottunk, akik közül 22-en román siket partnerrel kötött házasságban éltek. Közülük öt olyan többgenerációs siket családdal sikerült a kapcsolatot felvenni, ahol legalább az egyik fél magyar származású: két háromgenerációs és három kétgenerációs siket családdal.

A többgenerációs nyomon követés, amely 5 család esetében volt megvalósítható, már az interjúalanyokkal megvalósított kommunikáció módja tekintetében érdekes eredményekhez vezetett a lekérdezés során. Másként nyilvánul meg ugyanis a nyelvi kifejezés módja a halló családba született siketek esetében (vegyes hallásállapotú családok), illetve megint másként az említett többgenerációs siket családok esetében, ahol egyértelmű a jelnyelv dominanciája. A kommunikációs módozatok skálája ugyanakkor tovább szélesedik az etnikailag heterogén többgenerációs családok esetében. A családi életút-kutatás során elsősorban azt igyekeztünk feltérképezni, milyen módon és mértékben őrződik meg a magyar nyelvi-jelnyelvi használat, létezik-e két közvetlenül egymás után következő generáció között különbség ebben a tekintetben. Az alábbi esettanulmányok az identitás alakulását, mint folyamatot tekintve az egyes családok esetében észlelt sajátos tendenciákra, jelenségkomplexumokra és a mögöttük álló okokra, magyarázó tényezőkre igyekeznek rámutatni.

Esettanulmányok

A. Siketkultúrába ágyazott román identitás térnyerése kétgenerációs magyar siket családban

Nagyváradai homogén házasságban élő magyar nemzetiségű siket házaspár, egy közepesen súlyos hallássérült 20 éves leányuk van, akiről elmondták, hogy hozzájuk képest valamivel több hallásmaradvánnyal született, amelyre a logopédiai foglalkozások alkalmával hallókészülékes ellátással jól lehetett alapozni, ezért szókincese szépen gyarapodott. Ezt abban is ki tudja használni, hogy kommunikációját jó szájról-olvasási képességével egészíti ki.

A megkérdezett siket kultúrájú család mindhárom tagja a kolozsvári magyar nyelvű speciális siketiskolában végzett, a szülők ott már megismerték egymást, de gyakorlatilag csak egy évig jártak ugyanabba a speciális iskolába, mert a férfi (a továbbiakban R. I.) ebben az időszakban végezte a nyolcadik osztályt, míg a hölgy csak ötödik iskolai évét kezdte ott, ugyanis az első négy osztályt falujában, pedagógus édesanyja közbenjárására többségi oktatásban végezte.

Nem kerültek ugyanabba a szakiskolába. R. I., a családfő elmondása szerint a temesvári szakiskolába járása idején megtetszett dús göndör hajzata, szemreva-

lósága, munkaszeretete, kitartása okáért a szakiskola román származású igazgatónőjének, akinek leánya szintén siket volt. Ezért kapcsolat alakult ki a szakiskolai igazgatónő lánya és R. I. között, aminek következménye az lett, hogy R. I. a szakiskola elvégzése után feleségül vette őt, és odaköltözött a román etnikumú és román jelnyelven értekező siket szerelmével annak halló szüleihez.

R. I. szülei nem lelkesedtek a kapcsolatáért, ahogy visszaemlékezett s jelnyelven előadta: „nem tetszett, hogy román nemzetiségű, én jól beszél is a magyar, én 2 évesen lett siket, baleset következtében, 3 évesen magyar halló óvodába jár, apával, anyával kicsit, de beszél magyar nyelv...”

R. I. és újdonsült felesége között egyértelműen román jelnyelven folyt a kommunikáció. Ám ez a kapcsolat csak nyolc hónapig tartott. Gyermeke ebből a házasságából nem született, erről így nyilatkozott: „szerencsére”. Alanyom elmondása szerint számtalan megaláztatásban volt része, nem érezte, hogy felesége szülei teljes értékű emberként viszonyulnak hozzá, sokat szenvedett a bármilyen jellegű munka elvégzésére való utasításuktól, attól, hogy a leány szülei akarataik szerint „átformálják” szerették volna.

Arra a kérdésemre, hogy esetleg a nemzeti származása miatt is lehetett ez a viszonyulásmód, azt válaszolta, hogy sokkal inkább a siketsége miatt érezte a nem teljes fokú elfogadást, egyfajta infantilizáló magatartást irányában, autokrata jellegű lekezelő, kioktató stílusban. „Éreztem mindig... nem megfelel (magyar jelnyelven közölt információ)... utasít... nem jól... csinál. Több kell.” Kérdés: „Ezt nem beszélte meg a feleségével? Tudott ezekről a fájó érzésekről? Válasz: „Igen, lát... de ő is engedelmes. Nagy ház, lakás, mindent kap, ott kell maradni...”

R. I. tehát gondolt egyet, elvált, és hazautazott Szilágy megyei falujába. De nem kapott munkát, egy évig szüleinek segített a föld megművelésében, végül úgy döntött, a partiumi régióban próbálkozik, ezért felvette a kapcsolatot a Nagyváradi Siketek Egyesületével. A szervezet segítségével kapott is lakatosként munkát, majd pár hónap elteltével tekerceselő lett egy nagyváradi gyárban.

A siketek közösségének egyik fő tevékenysége a focizás volt, ezért sportszeretete őt is a focipályára irányította, ahol csinos szurkoló siket lányok vették körül őket. Így ismerkedett meg jelenlegi feleségével, akivel már 21 éve együtt él. Közlése szerint kellemesen meglepődött látására, mert halványan emlékezett rá a kolozsvári magyar hallássérültek iskolájából, s egyfajta örömmérséről számolt be, hiszen a kolozsvári suliban tanult magyar jelnyelvükön kezdtek el egymással értekezni. Mivel mindkettejük közlési módja a magyar artikulációval (is) történt, egymás közt otthon a magyar jelnyelvi kommunikáció maradt fenn éveken át, akkor is, ha a siketek közösségében a tiszta román jelnyelvi értekezés volt jellemző.

1996-ban megszületik leányuk (a továbbiakban R. A.), aki örökölte édesanya genetikai eredetű hallássérültségét. R. A. a születéstől első perctől jelnyelvet tanult, emellett részesült korai fejlesztésben is speciális óvodai csoportban. A szülei által a számára spontán módon, természetesen nyújtott korai jelnyelvi

kommunikációs lehetőség hozzájárult nyelvi készségeinek magasabb szintű kialakulásához; ő már képesnek érezte magát arra, hogy a kolozsvári román nyelvű speciális gimnáziumi képzésben tegyen le érettségét. Szülei szakmai lehetőségein túl olyan szakmai státus elsajátítására aspirálhat, amelyhez egyetemi végzettség szükséges.

A családon belüli kommunikációs mód a bemutatott kétgenerációs siket család esetében a következőképpen alakult: R. A. otthon, magyar artikuláció kíséretével, feleségével magyar jelnyelven értekezik, leányuk viszont velük (is) a román jelnyelvet használja, esetenként édesapjával magyar jelnyelven. Az édesapa a beszédkészség kialakulásának időszakában vesztette el hallása nagy részét, kommunikációjában hangsúlyt kap a magyar hangzó, beszélt nyelv.

A kolozsvári magyar speciális hallássérültek iskolájában végzett mai huszoneves siketek, attól függetlenül, hogy a korai iskolai éveik során milyen mértékben voltak képesek elsajátítani a beszélt magyar nyelvet, egymás között nem a magyar jelnyelvet használják. Egyre erőteljesebben mutatkozik meg viszont a román jelnyelvi kommunikáció térnyerése. Ez a tény a legjobban a siket fiatalok Facebook-os oldalán tapasztalható kommunikációs módozatban nyilvánul meg. R. A. például szüleinek román nyelven írt erre az oldalra, holott mindketten magyarul értekeztek-értekeznének vele.

A család interjúvolása idején R. I. kérte, hogy magyar nyelven-jelnyelven értekezzünk. Nyilván ez arra utal, hogy kényelmesebb ugyanazon a jelnyelven értekezni akkor, ha nagyobb hangsúlyt kap az artikulációs kíséret, ám két magyar származású siket egyén abban az esetben vált át könnyedén magyar jelnyelvről román jelnyelvre, amikor kisebb mértékben vagy egyáltalán nem kíséri azt hangsúlyozott artikuláció. Ez lehet a magyarázata annak is, hogy R. I. talán nemcsak a megaláztatások miatt, hanem nemzeti-etnikai hovatartozásának erős tudata miatt sem érezte jól magát első házasságában. Igényt formált olyan kommunikációs módozatokra, amelyek származási családjából hozott identitását felépítették, illetve első iskolai éveiben tovább formálták és erősítették.

Az említett folyamatnak saját maga alapította családjában az szabott más irányt, hogy súlyos hallássérülten született leánya kezdettől fogva a jelnyelvi kultúrában, tehát vizuális nyelvben szocializálódott, így az ő esetében apjához képest kisebb jelentőséggel bírt a beszélt nyelv térnyerése az életében. Ilyenformán annak ellenére, hogy 8 évig magyar speciális képzésben vett részt, a magyar jelnyelvről a román jelnyelvre való nyelvváltás az ő esetében sokkal természetesebb, magától értetődőbb, nem jelent szükségképpen egyfajta traumatikus megélést. A kommunikáció kényelmesebb, könnyebb, egyértelmű, természetesebb módozatának kiválasztásáról beszélhetünk az ő esetében.

B. Halló, de felnőttkorban siket kultúrába szocializálódó nagyszülő szerepe egy kétgenerációs siket család magyar identitásának megőrzésében

A családfő, K. L. nagyváradi, siketen született 1968-ban. Szülei mindketten hallók, de mozgásszervi sérültek voltak és a helyi fogyatékossgal élő személyeket foglalkoztató állami szövetkezetnél dolgoztak, apja lakatos munkásként, anyja pedig szövőnőként. Apja 1970-ben szívbetegségben meghal, amikor ő mindössze két éves. Mivel azokban az években nem volt helyben speciális óvodai és oktatási lehetőség siketek számára, őt már 3 évesen a szatmári román nyelvű speciális óvodába adta be édesanyja, mert a kolozsvári magyar nyelvű speciális képzésben sem létezett ezekben az években még óvodai csoport (1978-ban vezették be). Beszámolója szerint az óvodai évek jellemző foglalkozása a beszéd-tanítás volt, amelynek során jelnyelvet az óvodapedagógusok nem használtak, de mivel egy helyen volt a hallássérültek speciális iskolájával, alkalma volt megismerni és elsajátítani a román jelnyelvet.

A tanult vizuális nyelvet a vakációkban „buzavitte” és megtanította édesanyjának, aki minden nyitottsággal kész volt ezen a nyelven értekezni vele. Súlyos mozgássérült helyzetében képes volt jobban azonosulni a mássággal, a fejlesztéstől nem feltétlenül a többségi társadalomhoz való alkalmazkodását várta el, nyitott volt a fia által közvetített sajátos kommunikációs igényre, arra, amiről így állapította meg, hogy elsősorban a gyermekének jó. K. L. szerint: „szeretett úgy, ahogy voltam”.

Amikor K. L. 7 éves lett, innen került a kolozsvári magyar nyelvű hallássérültek iskolájába. Itt már magyar artikulációt tanult, s hallássérült társaitól megismerte a magyar jelnyelvet is. A 8. osztály elvégzése után a temesvári román nyelvű speciális szakiskolában folytatta tanulmányait, ahol a lakatos szakmát tanulta ki. A szakiskola befejezése után a nagyváradi cipőgyár alkalmazta, ahová a helyi siketek egyesülete segítette bekerülni. Ettől kezdve kapcsolódott be intenzíven az egyesület tevékenységébe, ahol találkozott későbbi, román származású, román jelnyelven értekező feleségével is (csak az artikuláció alkalmazása nélkül tudott értekezni vele). A felesége állami gondozásban nevelkedett, és a szatmári román nyelvű hallássérültek iskoláját járta ki. Két leányuk közül egyikük siketen született, a másik pedig halló lett. Mivel K. L. származása a magyar volt, és magyar ajkú édesanyja még élt, akivel bensőséges kapcsolatot ápolt, ugyanakkor feleségének szüleit nem ismerték, a lányoknak magyar nevet adtak és mindketten magyar nyelvű oktatásban részesültek.

A siketen született kisebbik leánya már a helyi speciális óvodai csoportba került, így nem kényszerült korán elszakadni szüleitől, ám a speciális iskolai éveket már Szatmáron járta ki, ahol édesanyja is tanult. Ennek ellenére a magyar jelnyelvet is érti, ebben a magyar ajkú, mozgássérült, annak idején a magyar jelnyelvet is elsajátító apai nagymamának volt szerepe, aki sokat volt együtt a lányokkal, már csak azért is, mert az anya, amikor a lányok kamaszodni kezdtek,

külföldön vállalt munkát, majd férje is Olaszországba ment dolgozni. Így a nagyobbik lánnyal többnyire a mozgássérült nagymama maradt, a kisebbik bentlakásban lakott a szatmári speciális iskolában. Vakációk idején legtöbbször a nagyinál voltak, ennek köszönhetően a jelnyelvi kommunikációja folyamatosan gazdagodott magyar jelnyelvi elemekkel is. Amikor K. L-el értekeztem, s nem jutott eszembe a román jelnyelvben használt jel, s annak a kolozsvári magyar iskolában használt megfelelőjével helyettesítettem be, tökéletesen megértette.

C. Fokozatos magyar nyelvvesztés etnikailag vegyes házasságot létesített második generációs siket családban

T. J. és családja: A családfő 1953-ban Szalacson született halló magyar család tagjaként. Édesapja asztalos mesterséggel kereste a kenyeret, édesanyja háztartásbeli volt. Hallásának egy részét másfél évesen súlyos agyhártyagyulladás következményeként veszítette el, és mivel egyik fülére jobban hallott, először hallók óvodájába került, ez után pedig a margittai magyar nyelvű többségi oktatásba, ahol a 8. osztály befejezése után a szakiskolát románul végezte el. Elmondása szerint elég jól beilleszkedett, az asztalos mesterséget tanulta ki, s később Nagyváradon ezzel a szakmával jól el is tudott helyezkedni.

Mivel hallott a Siketek Egyesületéről, és barátai a hallók között nem voltak, eljárógatott oda, végül rendes taggá vált. Itt ismerte meg szintén 1952-ben született vegyes házasságból származó siket feleségét, akinek magyar nemzetiségű édesanyja volt. Ennek is, és a férj magyar nyelvi kommunikációs igényének is tulajdonítható, hogy családon belül gyakran használják a magyar artikulációt. Felesége a szatmárnémeti siketek speciális iskolájába járt, varrónőnek tanult. Egyetlen leányuk szintén hallássérült, valószínűleg édesanyjától örökölhette. Ő a kolozsvári magyar nyelvű iskolában végzett, ahonnan sok magyar származású siket sorstársához hasonlóan szintén román nyelvű szakiskolában tanulta ki a mesterségét: elektronikus szakmája jóvoltából jelenleg Nagyváradon elektronikai cégnél dolgozik.

Férjhez ment, férje román nemzetiségű, hányatott családi háttérű siket férfi, akitől súlyos alkoholizmusa és erőszakoskodása miatt időközben elvált. Egy halló lányuk született, aki férje akarata szerint román nyelvű iskolában végezte tanulmányait. Jelnyelven jól értekezik, bár siket édesapja román jelnyelvén, magyar nagyszüleiével is az apától tanult román jelnyelven értekezik, hiszen ott-hon a szülei ezen a nyelven kommunikáltak egymással kicsi korától, amikor még együtt voltak.

Bár édesanyja megőrizte a kolozsvári iskolai éveiben megalapozott hangzó magyar nyelvet, mivel anyai nagymamája a román jelnyelvet ismerte meg, és amikor magyar származású férjével találkozott, vele is így értekezett, nem jelentett nehézséget az unokával szintén román jelnyelven értekezni. Ennek tudható

be, hogy mind nagyszülei felé, mind édesanyja felé akadálymentesen alkalmazhatta a román jelnyelvet, és gyakorlatilag édesanyja az, aki a magyar artikulációt a saját édesapja felé megőrizte, mégpedig a vizsgált kétgenerációs hallássérült család családfőjének erős magyar identitása miatt.

D. Az etnikai és vallási identitás folyamatossága háromgenerációs siket családban

Háromgenerációs siket öttagú család, a siket szülőkből és 3 fiatalból áll, akik közül ketten szintén családot alapítottak. A családot alapított fiatalok közül az egyik fiú felesége szintén születésétől fogva siket és magyar nemzetiségű, gyermeküket apai nagyapjához hasonlóan, református vallásúnak írták be. A családfő, A. G. 1951-ben Szilágypercsebenben siketen született halló magyar nemzetiségű családba. Szülei falun éltek, mindketten mezőgazdasági bedolgozóként biztosították megélhetésüket.

A. G. óvodába a falujában járt, konkrét kommunikációs módozatairól ezekből az évekből nincs emléke; visszaemlékezése szerint csak csendben játszott otthon a parasztházban mindig azzal, ami előtte volt, vagy a gyér forgalmú csendes, poros utcákon a szomszéd gyerekekkel. Bújócskázás, futkosás, vesszőn lovaglás közben nem tűnt fel annyira számára még a kommunikációs nehézség. Szüleivel sem kommunikált szóban, spontán gesztusokat váltottak, amit a szakirodalomban “családi jelnyelvnek” neveznek.

A helyi falusi többségi óvodai évek után 7 évesen került fel Kolozsvárra, s a (magyar) jelnyelvvvel itt találkozott először. Mivel rendkívül fogékony volt, a speciális iskolai környezetbe könnyedén beilleszkedett, a magyar jelnyelvet élvezettel sajátította el. A kolozsvári speciális alapképzése idején nagy hangsúlyt fektettek beszédelsajátítására, esetében nagy hatékonysággal, ami meglátszik kommunikációs módozatában is. A siketek kétnyelvűsége és a hallók kétnyelvűsége között a hasonlóságnál sokkal több különbség figyelhető meg.

Kérdéskor az általa használt jelnyelvet magyar artikulációval kíséri. Jelnyelvi válaszaihoz/közléshez társított szavai többé-kevésbé, de érthetőek, még akkor is, ha a toldalékokat, ígékötőket, névelőket többnyire elhagyja. Magyar szókincsismeretének köszönhetően a román nyelvet is elég jól uralja, s ez utóbbi nyelvi alkalmazkodására a román nyelvű speciális szakiskolában nagy szüksége is volt a tananyag megértéséhez. Így a „jobb képességű” siketek számára szánt művészi bútorasztalos szakmát sajátíthatta el.

A magyar származási és iskolai környezet hatása feltehetően szerepet játszott abban, hogy interjúalanyom számára lényegbeli fontossággal bírt román nemzetiségű feleségével megegyezni abban, hogy három siketen született gyermekük közül a két fiú magyar nevet kaphasson és szintén a kolozsvári magyar nyelvű hallássérültek iskolájába kerüljön, ahol az apa is végezte tanulmányait.

Harmadik gyermeküket, a szintén siketen született leányt az anya nemzetisége szerinti, tehát román névre keresztelték. Abban a román nyelvű hallássérülteket oktató iskolában tanult, ahová az anyja is járt. A lányuk férje román etnikumú, súlyos hallássérült, akivel román jelyelven, kevés artikuláció alkalmazásával értekezik. Bár ebben a családban általánosan alkalmazott mindkét nyelvi (román és magyar) artikuláció a jellemző, a grammatikai formák hibás alkalmazása mind magyar, mind román nyelven jellemző, az írott és kiejtett szóismeret, a nyelvtudás sokféle változatban mutatkozik meg.

A. G. felesége a Bihar megyei Alsótótfaluban született, román etnikumú halló, négygyermekes szülőktől származik. A feleség családjában a 4 testvér (3 leány és egy fiú) közül mindhárom leány siketen született és a szatmári román nyelvű hallássérültek iskoláját végezték el, majd a temesvári speciális szakiskolába kerültek, ahol az interjúalany a kárpitos szakmát tanulta ki. Jelenleg nyugdíjból él, férje, a már említett A. G. 1978-ban tüdőbajban súlyosan megbetegszik, ezért őt hamarabb betegnyugdíjazzák. Fia felesége magyar nemzetiségű, sepsiszentgyörgyi születésű, akivel még a kolozsvári siketiskolában ismerkedik meg. A megházasodott fiától (aki homogén magyar házasságban él) született unokáját is a református magyar vallás szerint keresztelték meg.

A családon belüli kommunikációs módozatok tekintetében a következőket vallották: bár a családfőben erős az etnikai identitása iránti elkötelezettség, feleségével román jelyelven értekezik, alacsony artikulációs szinten. Ezzel szemben fiaival a magyar jelyelvet magyar artikulációval használja, s mindkét fia a kolozsvári hallássérültek iskolájában tanult, ahol ő is végzett annak idején. Azt lehet mondani ennek a családnak az esetében, hogy az általuk nyújtott kulturális kép sokrétű, gazdag, nyitott és elfogadó.

*Arra a kérdésemre, hogy sokrétű kommunikációs megnyilvánulásukban mégis melyik az a közös, univerzális kommunikációs mód, amikor egy asztalhoz ülnek, s együtt vannak? Válaszuk alapján (**“ jelyelv sok-sok forma, sok-sok jel, a mi család)** arra a következtetésre jutottam, hogy az ő esetükben a családban kialakult egy hallgatólagos multi-kulturális közös jelyelv, amelyben megtalálhatóak mind az apa kolozsvári jelei, mind az anya szatmári jelei, s amelyek ismeretében képesek rugalmasan alkalmazkodni a nagyváradi siket közösségben használt román jelyelvi kommunikációhoz is.*

E. Siket kultúrába ágyazott, de a családtagok etnikai-nyelvi kulturális identitásának megőrzését fontosnak tartó együttélési keretek és módozatok háromgenerációs siket családban

B. L. és családja: A szintén súlyos hallássérült gyermekeiket nevelő hallássérült házaspár férfi tagja diószegi halló magyar szülőktől származik, míg feleségének, aki román nemzetiségű, két generációra visszavezethető siket felmenői

vannak (szülei és négy fiútestvére is siketek). A családfő hallássérülése genetikai hátterű (van egy testvérbátyja, aki súlyosabb formában lett hallássérült), kommunikációs képessége alapján a szatmári román nyelvű hallássérültek iskolájába került. Képes volt spontán integrációval tíz osztályt elvégezni. Szájról olvasó képessége fejlett. A jelnyelvvél a speciális iskolába kerülése előtt már intenzíven ismerkedik, hiszen bátyja “hazahozta” neki, vele ezen a nyelven értekeznek: igaz, hogy a szatmári változatban, de bátyja nem artikulál, csak jeleket vált vele.

Ő a hallók iskolájába tulajdonképp mégis azért került, mert édesapja ragaszkodott ahhoz, hogy legalább második fia beszéljen. Ám a hallók gimnáziumában már nem tud továbblépni. Elmondása alapján gyakorlatilag rosszul is érzi magát a hallók között, kevés barátja akad, gyakran gúnyolják kiejtési módja miatt, grammatikai hibáiért. Bevallása szerint a vakációs időszakok, amelyeket bátyjával tölthetett, „megváltást” jelentettek számára. Valójában, amint egyedül dönthetett, a siketek kultúrája vált otthonos közegévé, ez a közösség adott számára családot, beteljesedést.

Életvidám, nyílt, kedves ember, aki számára keresztény hite is meghatározó, életét ezen értékek mentén rendezte be. Hálás apjának, amiért “bedobta a mélyvízbe”, mert az átélt szenvedések megerősítették, jellemét magasabb értékek építésének szolgálatára készítették fel. Ez a hitvallás tükröződik családi életének minden mozzanatában, gyermekei értékrendjében is.

Feleségét, aki, amint már említettük, román nemzetiségű és többgenerációs siket családból származik, egy alkalommal a siketek egyesületével tett látogatásakor ismerte meg Olt megyében. Nyolc hónap után házasodtak össze. Közvetlenül gyermekeik megszületése előtt Budapestre hívta őket a férfi elfoglaltsága: ugyanis öt évig egy keresztény felkészítő programban vett részt. Ebben az időszakban megtanulták a magyarországi siketek jelnyelvét is, illetve az amerikai jelnyelvet (a programnak amerikai siket szervezői voltak).

Gyermekeik Budapesten születtek meg, s amikor a program véget ért, visszaköltöztek Nagyváradra, gyermekeik pedig a kolozsvári magyar nyelvű speciális iskolába kerültek, majd pedig a Bivolari-ban (Iasi megye) található román nyelvű speciális technológiai középiskolába.

A két fiatalot meghívtam magammal a nagyváradi Szigligeti Színház egyik magyar nyelvű előadására. Ezeknek az előadásoknak a megértését a színház a színpad fölötti képernyőn követített román nyelvű fordítással segíti. A két siket fiatal élt is a lehetőséggel, elmondásuk szerint a követített román fordítás valóban rásegített a jobb megérésre. Kedvet kaptak a színházlátogatás megismétlésére. A valóság egyébként azonban az, hogy a siketek általában nem járnak színházba. Ám az említett siket fiatalok a siket kultúrával születésük pillanatától kezdve kerültek érintkezésbe, ami azt jelentette, hogy élő kommunikációs lehetőségben részesültek, anyanyelvi szocializációjuk időben végbement!

A családon belüli élő, produktív kontaktus eredménye meglátszik a halló emberek közösségében megnyilvánuló beilleszkedési szintjükön is. A családon

belül, édesapjukkal, magyar artikulációval kísért jelnyelven értekeznek. Apai ágról halló magyar nagyapjukkal szeretetteljes, dinamikus a családi kapcsolat, gyakran utaznak hozzá, a nagyapa követhető, érthető artikulációját jól le tudják szájáról olvasni. Ám ugyanilyen szeretetteljes a kapcsolatuk az édesanyjuk román nemzetiségű siket szüleivel is. Gyakran utaznak a vakációban siket nagyszüleikhez, velük artikulációval alig kísért román jelnyelven értekeznek.

A családfő bevallása szerint, aki a nagyváradi baptista siketek keresztény közösségének vezetője és jelnyelvi Bibliamagyarázója is, fontosnak tartották, hogy gyermekeik megalapozzák magyar nyelvtudásukat írásban és a megértésben is. Ragaszkodnak a többkultúrájú beállítódáshoz. Ez azt jelenti, hogy számukra ugyanolyan természetes román artikulációval megnyilvánulni, mint magyar jelnyelven kommunikálni, illetve a kolozsvári magyar nyelvű speciális iskolában elsajátított jelek családon belül keverednek a román nyelvű iskolában tanuló családtagok román jeleivel. (Itt említeném meg, hogy a siketek közösségére jellemző a sokféle kultúra iránti nyitottság, ezt a kutatásom során gyakran tapasztaltam.)

Diszkusszió

Az instrumentális identitáselméletek szerint az etnikai csoportok és szubjektumok a helyzetnek megfelelően, a körülmények kihívásaitól függően különböző irányokba tolhatják a hangsúlyt etnikai identitásuk kifejezésében. A dinamikus struktúrába összeállított szubjektumok identitáskonstrukciójában egyszerre több identitás van jelen (Young, 1976), és „bizonyos időpontokban egy bizonyos speciális identitás kap elsődleges szerepet” (Bell, 1975: 159).

A halló partnerek által kötött vegyes (magyar-román) házasságok körében Romániában végzett kutatások kimutatták, hogy ezekben a családokban a magyar identitás átörökítése sokkal bizonytalanabb a homogén magyar családokhoz képest. (Sallai, 2010: 125). Másrészt a nyelvhasználat bizonyos fokú önszabályozással és autonómiával is rendelkezhet, ami körvonalazottabb formát ölthet, ha a családi életben részt vevő nyelvek és kultúrák között viszonylagos egyensúly van. A családon belüli multikulturális együttélésre való törekvés tükröződik azokban az esetekben, amikor mindkét nyelvet használják a családon belüli kommunikációban (Flóra és Szilágyi, 2008: 146).

Kutatásunk eredményei arra utalnak, hogy a halló családokhoz hasonlóan a siket kultúrán belül etnikailag vegyes családot alkotó siket házastársak által létrehozott kommunikációs környezetben is jelentősek a fent leírt kulturális és nyelvi egyensúlyi helyzetek kialakulásának esélyei. Azokban a családokban, ahol a házastársak családi hátterének etnikai heterogenitása párosul a siket kultúra sajátos kommunikációs módjaival, összetett, sokrétű kommunikációs helyzetek alakulhatnak ki, és nagy esély van a különböző nyelvek és kulturális identitások egyfajta dinamikus egyensúlyának elérésére.

Macnamara (1966) a kétnyelvű működés kétváltásos modelljét ajánlja ennek a jelenségnek a leírására. Ebben a modellben a két- vagy többnyelvű egyén önállóan dönti el, hogy melyik nyelven akar beszélni, és a döntés eredményeként a kódrendszerét ezen a nyelven tudja működtetni. Úgy tűnik, hogy ez összhangban van a különböző jelnyelveket használó és eltérő szemiotikai repertoárral rendelkező siketek fordítási gyakorlatairól szóló közelmúltbeli vitákkal (Moriarty és Kusters 2021), valamint a Henner és Robinson (2021) által bevezetett Crip Linguistics keretrendszerével, amely kiemeli a nyelvi újításokat és a siketek által használt nyelvek sajátos kollaboratív, multimodális jellegét.

Összegzés

Kutatási eredményeink megerősítik, hogy a halló partnerek által alapított etnikailag vegyes családokhoz hasonlóan a siket házastársak által alapított etnikailag heterogén (magyar-román) családokra is jellemző, hogy a magyar kisebbségi etnikai identitás megőrzése és átadása nagymértékben bizonytalanabb az etnikailag homogén magyar családokhoz képest. Ugyanakkor azt tapasztaltuk, hogy a siket partnerek által létrehozott etnikailag vegyes házasságokon belül nagyfokú a nyitottság a kulturális pluralizmusra, ahol a siket kultúra által meghatározott családi interakciók elsődleges identitásteremtő funkciót töltenek be.

Az eredmények rávilágítanak arra, hogy a kommunikációs helyzet és az identitás átörökítésének folyamata különösen bonyolulttá válhat azokban a több generáción átívelő (nagy szülőket, szülőket és gyermekeket magába foglaló) nagy-családi környezetben megvalósuló interakciókban, ahol siket és halló, nemzeti többségi és nemzeti kisebbségi identitással rendelkező családtagok egyaránt jelen vannak. Ezekben a helyzetekben sajátos, sokrétű kommunikációs modellek érvényesülhetnek, az identitás továbbadásának partikuláris jellemzőkkel rendelkező útjai és módozatai valósulhatnak meg. Külön figyelmet érdemelnek e tekintetben a többgenerációs és etnikailag is heterogén siket családok, ahol – miközben tendenciaként jelen lehet a kulturális nyelvi beolvasztás-beolvadás is – ugyanakkor egyfajta sajátos nyelvi és kulturális gazdagodás, kulturális-nyelvi egyensúlyra törekvés is megfigyelhető, amely a kisebbségi helyzetű siket családtagokkal rendelkező családok sajátos kommunikációs és kulturális helyzetéből fakadó természetes nyitottságból és rugalmasságból fakad.

Romániában, ahol olyan számottevő kisebbség él, mint a magyar, a kultúrák találkozásának és kölcsönösen elfogadó sokdimenziós megnyilvánulásának talán egyik legszebb, legautentikusabb kinyilatkozása a többgenerációs siket családokban figyelhető meg. Mivel a jelnyelv egyfajta feloldó, a kapcsolatok minőségét magasabb szintre juttató ágensként nyilvánul meg, a romániai siketek közösségében ennek a két kultúrának a találkozása példaértékű, egyedi.

Irodalomjegyzék

- Arnos, K. S., Welch, K. O., Tekin, M., Norris, V. W., Blanton, S. H., Pandya, A., & Nance, W. E. (2008). A comparative analysis of the genetic epidemiology of deafness in the United States in two sets of pedigrees collected more than a century apart. *The American Journal of Human Genetics*, 83(2), 200-207. <https://doi.org/10.1016/j.ajhg.2008.07.001>
- Bell, D. (1975). Ethnicity and Social Change In Glazer, N. – Moynihan, D. P. (Eds.) *Ethnicity: theory and experience* (pp. 141–174). Harvard University Press.
- Delgado, G., ed. (1984). *The Hispanic deaf: the issues and challenges for bilingual special education*. Gallaudet University Press.
- Denmark, C. J. (1999). *Siketség és mentálhigiénia*. Budapest: SINOSZ – Új Mandátum Kiadó.
- Flóra G. & Szilágyi Gy. (2008). *Identitás és jövőkép*. Státus Kiadó.
- Hattjár H. (2008). *A magyarországi siketek nyelvsajátításának és nyelvhasználatának szociolingvisztikai vizsgálata*. Doktori disszertáció. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar.
- Henner, J., and Robinson, O. (2021). *Unsettling Languages, Unruly Bodyminds: Imaging a Crip Linguistics*. Available at: <https://psyarxiv.com/7bzaw> (Accessed February 10, 2022).
- Higgins, M. & Lieberman, A. M. (2016). Deaf Students as a Linguistic and Cultural Minority: Shifting Perspectives and Implications for Teaching and Learning. *Journal of Education* 196(1), 9–18. <https://doi.org/10.1177/002205741619600103>
- Humphries, F (1993). Deaf culture and cultures. In K. Christensen & G. Delgado (Eds.) *Multicultural issues in deafness* (pp. 3–16) Longman.
- Kohli, M. (2007). The Institutionalization of the Life Course: Looking Back to Look Ahead. *Research in Human Development*, 4 (3–4), 253–271. <https://doi.org/10.1080/15427600701663122>
- Lane, H. (1995). Constructions of Deafness. *Disability & Society*, Volume 10, Issue 2, 1995, 171–190. <https://doi.org/10.1080/09687599550023633>
- Leigh, G., & Crowe, K. (2015). Responding to cultural and linguistic diversity among Deaf and hard-of-hearing learners. In Knoors H. & Marschark M. (Eds.) *Educating deaf learners: creating a global evidence base* (pp. 68–91). Oxford University Press.
- Loots, G., Devisé, I. & Jacquet, W. (2005). The impact of visual communication on the intersubjective development of early parent-child interaction with 18-to 24-month-old deaf toddlers. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education* 10, 4, 357–375. <https://doi.org/10.1093/deafed/eni036>
- Lucas, C., Bayley, R. és Kelly, A. B. (2005). The Sociolinguistics of Sign Languages. In Ball, Martin J. Ball (szerk.) *Clinical Sociolinguistics*. Oxford, Blackwell, 250–264.

- Macnamara, J. (1967). The Linguistic Independence of Bilinguals. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 6 (5), 729–736. [https://doi.org/10.1016/S0022-5371\(67\)80078-1](https://doi.org/10.1016/S0022-5371(67)80078-1)
- Marschark, M., Zettler, I. & Dammeyer, J. (2017). Social dominance orientation, language orientation, and Deaf identity. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 22(3), 269–277. <https://doi.org/10.1093/deafed/enx018>
- Moriarty, E & Kusters, A. (2021). Deaf cosmopolitanism: calibrating as a moral process, *International Journal of Multilingualism*, <https://doi.org/10.1080/14790718.2021.1889561>
- Sacks, O. (2009). *Seeing voices: A journey into the world of the deaf*. Pan Macmillan.
- Sallai J. (2010). Interkulturális identitás a vegyes nemzetiségű és vallású családokban *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Theologia Reformata Transylvanica*, 55(2), 121–131.
- Schein J. D. (1989). *At home among strangers*. Washington, DC, Gallaudet University Press.
- Young, C. (1976). *The politics of cultural pluralism*. University of Wisconsin Press.

